

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Загальна частина

Навчальний посібник

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора С. О. Сліпченка,
кандидата юридичних наук, доцента О. Л. Зайцева

Харків
2022

УДК 347.1

Ц58

Авторський колектив:

Аврамова Ольга Євгенівна – глава 23;
Горбенко Аріна Сергіївна – глава 12;
Горобець Наталія Олександрівна – § 7 глави 10;
Євко Вікторія Юріївна – глава 7;
Жорнокуй Валентина Григорівна – глава 9;
Жорнокуй Юрій Михайлович – глава 8;
Зайцев Олексій Леонідович – § 6–8 глави 11;
Красицька Лариса Василівна – глави 17–18;
Кройтор Володимир Андрійович – § 5 глави 10, глава 19;
Кухарев Олександр Євгенович – глава 1, глава 13;
Мороз Ольга Володимирівна – § 1–4 глави 6;
Піхурець Олена Вікторівна – глави 21–22;
Сліпченко Анатолій Святославович – § 2–4, 6, 8 глави 10, § 2 глави 11;
Сліпченко Святослав Олександрович – глава 5, § 1 глави 10, глава 15;
Тіхонова Марія Анатоліївна – глава 14;
Ходєєва Наталія Вадимівна – § 5–7 глави 6;
Чалий Юрій Іванович – глави 3–4, глава 16, глава 20;
Шишка Наталія Віталіївна – глава 9;
Шишка Олександр Романович – глава 2;
Ясечко Світлана Вадимівна – § 1, 3–5 глави 11.

Рецензенти:

Гриняк Андрій Богданович – заступник директора Київського регіонального центру Національної академії правових наук України з наукової роботи, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Мічурін Євген Олександрович – професор кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ,
протокол № 10 від 30 листопада 2021 р.*

ISBN 978-966-610-257-0

© Авторський колектив
© Харківський національний університет
внутрішніх справ

§ 3. Класифікація цивільних правовідносин та її правове значення	37
--	----

Глава 4

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ, ЗМІНИ АБО ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ (ЮРИДИЧНІ ФАКТИ)

Юрій Іванович Чалий

§ 1. Поняття та значення юридичних фактів. Юридичний склад	41
§ 2. Ознаки юридичних фактів.	43
§ 3. Класифікація юридичних фактів	44

Глава 5

ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ. ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ І ОХОРОНЮВАНИХ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСІВ

Святослав Олександрович Сліпченко

§ 1. Здійснення цивільних прав та виконання обов'язків	48
§ 2. Межі здійснення цивільних прав та виконання обов'язків	50
§ 3. Поняття права на захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів	52
§ 4. Форми захисту цивільних прав та інтересів. Способи захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів	53

Глава 6

ФІЗИЧНА ОСОБА

Ольга Володимирівна Мороз (§ 1–4)

Наталія Вадимівна Ходєєва (§ 5–7)

§ 1. Поняття фізичної особи	56
§ 2. Цивільна правоздатність: поняття та зміст	57
§ 3. Цивільна дієздатність: поняття та види	58
§ 4. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою	62
§ 5. Оголошення фізичної особи померлою	64
§ 6 Фізична особа – підприємець	65
§ 7. Акти цивільного стану	66

§ 5. Оголошення фізичної особи померлою

Оголошення фізичної особи померлою – це судове припущення настання смерті особи, яка відсутня у місці свого постійного проживання протягом встановленого строку та відсутні будь-які відомості про місце її перебування та причини відсутності. Оголошення фізичної особи померлою, як визнання її безвісно відсутньою, вчиняється для усунення невизначеності у цивільних відносинах, учасником яких є відсутня особа. При цьому не вимагається, щоб попередньо така особа була визнана безвісно відсутньою. Суд розглядає заяву заінтересованих осіб про оголошення фізичної особи померлою в порядку окремого провадження.

Фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо:

– у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування *протягом трьох років*;

– вона зникла безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати загибель від певного нещасного випадку, – *протягом шести місяців*;

– є велика ймовірність, що вона скоріше всього загинула від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – *протягом одного місяця* після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

– вона зникла безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, – *після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій*. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців.

Фізична особа оголошується померлою від дня набрання законної сили рішенням суду про це. Якщо ж особа зникла безвісти за обставин, що загрожували їй смертю, або є підстави припустити її загибель від певного нещасного випадку або у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, то оголошення померлою може бути встановлено від дня настання вірогідної смерті.

Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до правових наслідків, які настають у разі смерті.

1. Орган державної реєстрації актів цивільного стану складає відповідний актовий запис та видає свідоцтво про смерть.

2. Її майно успадковується. Але спадкоємці фізичної особи, яка оголошена померлою, не мають права відчужувати протягом п'яти років

нерухоме майно, що перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини. Для цього нотаріус, який видав спадкоємцеві свідоцтво про право на спадщину на нерухоме майно, накладає на нього заборону відчуження.

3. Шлюб з особою, оголошеною померлою, припиняється.

4. Припиняється представництво за участю оголошено померлої.

5. Припиняються зобов'язання, що мають особистий характер і могли бути виконані тільки оголошеною померлою особою або тільки на користь оголошеної померлою.

6. Припиняється участь особи, оголошеної померлою, у господарських товариствах, об'єднаннях громадян тощо.

Якщо фізична особа, яка була оголошена померлою, з'явилася або якщо одержано відомості про місце її перебування, суд за місцем перебування цієї особи або суд, що постановив рішення про оголошення її померлою, за заявою цієї особи або іншої заінтересованої особи скасовує рішення суду про оголошення фізичної особи померлою.

У разі скасування рішення суду про оголошення фізичної особи померлою, незалежно від часу своєї появи фізична особа, яка була оголошена померлою, має право вимагати від особи, яка володіє її майном, повернення цього майна, якщо воно збереглося та безоплатно перейшло до неї після оголошення фізичної особи померлою, за винятком майна, придбаного за набувальною давністю, а також грошей та цінних паперів на пред'явника. Особа, до якої майно перейшло за відплатним договором, зобов'язана повернути його, якщо буде встановлено, що на момент набуття цього майна вона знала, що фізична особа, яка була оголошена померлою, жива. У разі неможливості повернути майно в натурі особі, яка була оголошена померлою, відшкодовується вартість цього майна.

Якщо майно фізичної особи, яка була оголошена померлою і з'явилася, перейшло у власність держави, Автономної Республіки Крим або територіальної громади і було реалізоване ними, цій особі повертається сума, одержана від реалізації цього майна.

§ 6 Фізична особа – підприємець

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних та соціальних результатів та одержання прибутку.

Підприємцем є фізична особа, яка безпосередньо і легально займається підприємницькою діяльністю і зареєстрована в якості такого в установленому порядку.

Право на здійснення підприємницької діяльності належить фізичним особам з повною цивільною дієздатністю. При цьому слід мати на увазі, що до таких осіб належать не тільки особи, які досягли 18 років, а й особи емансиповані або які уклали шлюб до досягнення повноліття.

Фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Такий підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення. При цьому фізична особа-підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна. Якщо ж такий суб'єкт неспроможний задовольнити вимоги кредиторів, пов'язані зі здійсненням ним підприємницької діяльності, то він може бути визнаний банкрутом у порядку, встановленому законом.

Якщо фізична особа-підприємець визнана безвісно відсутньою, недієздатною чи її цивільна дієздатність обмежена, або якщо власником майна, яке використовувалося у підприємницькій діяльності, стала неповнолітня чи малолітня особа, орган опіки та піклування може призначити управителя цього майна. Для цього орган опіки та піклування укладає з управителем договір про управління цим майном.

При здійсненні повноважень щодо управління майном управитель діє від свого імені в інтересах особи, яка є власником майна. У договорі про управління майном встановлюються права та обов'язки управителя, за діяльністю якого здійснює контроль орган опіки та піклування.

§ 7. Акти цивільного стану

Акти цивільного стану – це події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків.

Акти цивільного стану є одним із засобів індивідуалізації фізичної особи через процедуру їх формальної фіксації. До таких належать:

- 1) народження фізичної особи;
- 2) встановлення її походження;

- 3) набуття громадянства;
- 4) вихід з громадянства та його втрата;
- 5) досягнення відповідного віку;
- 6) надання повної цивільної дієздатності;
- 7) обмеження цивільної дієздатності;
- 8) визнання особи недієздатною;
- 9) шлюб;
- 10) розірвання шлюбу;
- 11) усиновлення;
- 12) зміна імені;
- 13) інвалідність;
- 14) смерть та інші.

Таким чином, певним діям і подіям у житті людини законодавцем надається значення юридичних фактів.

Акти цивільного стану можна розділити на дві великі групи:

1) Акти цивільного стану, які підлягають державній реєстрації: народження фізичної особи та її походження, громадянство, шлюб, розірвання шлюбу у випадках, передбачених законом, зміна імені, смерть.

Перелік актів, що підлягає державній реєстрації, є вичерпним і розширювального тлумачення не потребує.

2) Акти цивільного стану, які не підлягають державній реєстрації (досягнення відповідного віку, надання повної цивільної дієздатності, обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною, усиновлення, інвалідність тощо).

Органами державної реєстрації актів цивільного стану є:

1) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації актів цивільного стану;

2) відділи державної реєстрації актів цивільного стану Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних управлінь юстиції;

3) виконавчі органи сільських, селищних і міських (крім міст обласного значення) рад.

Державну реєстрацію актів цивільного стану громадян України, які проживають або тимчасово перебувають за кордоном, проводять дипломатичні представництва і консульські установи України. Для державної реєстрації актів цивільного стану подається паспорт або паспортний

документ заявника та документи, які підтверджують факти, що підлягають державній реєстрації.

Державна реєстрація актів цивільного стану проводиться шляхом складення актових записів цивільного стану. Інформація, що міститься в актовому записі цивільного стану, є конфіденційною і не підлягає розголошенню. Юридичне значення державної реєстрації актів цивільного стану полягає в тому, що закон визнає за відповідними записами силу безспірного доказу. У зв'язку з цим законодавство України виходить з презумпції достовірності актів цивільного стану, зареєстрованих у встановленому порядку.